

SZEMLE

Emlékkönyv

az Erdélyi Múzeum-Egyesület félszázados ünnepére

Ha a tavalyiban, a visszatérés első évfordulóján nem jelent volna már meg Egyesületünknek egy évtizedek óta készülő kiadványa, Ujfalvi Sándor emlékirata,¹ azt mondhatnók, hogy ennek az EME 1909-ben megért félszázados évfordulójának emlékére tervezett Emlékkönyvnek² harminchárom évvel későbbi megjelenése egyedülálló könyvészeti különlegesség. Az Ujfalvi-emlékirat nyomdai munkálatait 1910 végén kezdték el, az Emlékkönyv nyomtatása már ugyanannak az évnek elején megkezdődött, és végül is egy háromnegyed évvel később jelent meg, mint amaz. E kiadvány története az EME sok nehézségére, a működését akadályozó sok-sok tényezőre mutat rá és így nem felesleges dolog itt is foglalkozni e kiadvány történetével.³

Közel negyedfél évtizede, 1909. március 21-én a múzeumi tevékenység és az egyesületi élet ünnepi szemléjére készülve, az Erdélyi Múzeum-Egyesület ötvenegyedik közgyűlése elhatározta az egyesület félszázados működésének megünneplését. A közgyűlés jegyzőkönyvének erre vonatkozó része (7. pont) így hangzik:

„Dr. Schilling Lajos főtítkárról előterjesztést tesz az egyesület 50 évi fennállásának megünnepléséről s bejelenti, hogy a választmány már foglalkozott az ünnep tervével, amelynek egyik — külső — részének megvalósíthatása még jövőendő körülményektől függ, de egyes pontjait véglegesen megállapította. Ezek között a nevezetesebbek a) gróf Mikó Imre munkái első kötetének már az ünnepély idejére leendő közrebecsátása. b) Díszes kiállítású emlékalbum, amely ismertetni fogja az egyesület és gyűjteményei történetét, cikkeket közöl a múzeum alapítóiról, munkásairól és életben levő munkásaitól. Tartalmazni fogja a jubiláris ünnep lefolyását is s így csak az ünnepély után jelenhet meg. c) Az ünnepélyre megjelenő közönség részére rövid népszerű ismertető füzet a Múzeum-Egyesület multjáról, jelen földatáról és törekvéseiről.

A közgyűlés az egyesület 50 éves fennállása megünneplését elhatározza, a választmány eddigi intézkedéseit jóváhagyó tudomásul veszi s az ünnepély további előkészítésével a választmányt bízza meg.“⁴

E határozat értelmében a választmány hozzá is fogott egyrészt az ünnep-ség, másrészt a kiadandó munkák előkészítéséhez. Gróf Mikó Imre levelezé-

¹ *Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékiratai*. Sajtó alá rendezte és kiegészítésekkel közreadta dr. Gyalui Farkas. Kolozsvár, 1941. XII.+444+4 sztn. l. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. — A kiadvány címében indokolatlan a név *y*-os írása, mert az emlékiró és családja az *i*-s alakot használta.

² *Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület félszázados ünnepére. 1859—1909*. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület választmányának megbízásából szerkesztette Erdélyi Pál főtítkárral. Kolozsvár, 1909—1942. Az EME kiadása. 336 + 2 sztn. l., 2 mell. + 2 színes műmelléklettel.

³ Alább a kiadvány történetére vonatkozó rész a kiadvány zárószavának csaknem változatlan lenyomata.

⁴ Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyve az 1909. évre (Szerk. Schilling Lajos főtítkárral). Kolozsvár, 1910. 99—100.

sének minél teljesebb kiadása érdekében kiadványaiban és hírlapi úton is országos felhívást bocsátott közre, az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában levő Mikó-levelezés átnézését, kiválogatását és nyomtatásra való előkészítését *dr. Veress Endre*, a levéltár akkori őre meg is kezdte, az anyag jórészt le is másoltatta. Az előkészítés munkája azonban az első világháborúig elnyúlt, akkor pedig már mind a lelki, mind az anyagi tényezők megakadályozták a terv e részének valóra válását. A kiadványokra vonatkozólag a közgyűlés határozatának csak egyik pontját, az Egyesület múltja és jelene kérdésének megírását fejezte be *Kelemen Lajos* az ünnepség évében úgy, hogy a kiadvány még akkor megjelenhetett.⁵

A harmadik kiadványnak, a „díszes kiállítású emlékalbum“-nak gondja az Egyesületnek 1909-ben választott új főtitkárát, *dr. Erdélyi Pált* (1864-1936), az egyetemi és múzeumi könyvtár akkori igazgatóját terhelte. Csak az ünnepi év (1909) elején, tehát elég későn vetődött fel az emlékkönyv szerkesztésének gondolata. Amint a közölt jegyzőkönyvi kivonatból láthatjuk és az EME akkori titkára, *Kelemen Lajos* szíves szóbeli közléséből tudjuk, az Emlékkönyvben a következő fejezetek megírását tervezték: I. Az EME és a Múzeum (Az EME története, jelene, betöltött és jövő feladatai). II. Az EME régi emberei (Az alapítók, kiemelkedőbb régi tagok, tisztviselők). III. Mikó Imre és a Mikók (A Mikó-család története, gróf Mikó Imre életrajza, munkássága és méltatása). IV. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum tárainak története és ismeretése. V. Az EME négy szakosztályának története. VI. Az évfordulói ünnepség leírása.

Mint ebből a tervezetből is látszik, ez az Emlékkönyv az EME történetének nagyarányú összefoglalása, az Egyesület félszázadaig végzett munka szemléje és a jövő feladatok kijelölője lett volna. Sajnos, éppen nagy arányai miatt két nagyon fontos része, a Múzeum tárainak és az Egyesület tudományos szerveinek, a szakosztályoknak története sohasem készült el. A szakosztályok közül csak a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály történetét írta meg *Seprődi János*, református kollégiumi tanár, a szakosztály akkori titkára. Ma, *Seprődi* halála után ezt sem tudjuk, hol van. Mikor aztán az Egyesület vezetői látták, hogy az Emlékkönyv megjelenése a IV. és V. fejezet el nem készülése miatt késik, elhatározták, hogy e művet a két fejezet nélkül adják ki. Ezt az elhatározást azonban már abban az időben kellett volna végrehajtani, amikor a nemzet az első világháború nehéz küzdelmét vívta. A vezetők és különösen a szerkesztő, *Erdélyi*, nyakán egy hatalmas intézmény háborus gondjaival, ekkor már nem fordíthatott elég időt a munka befejezésére. Így nem készült el a félszázados évforduló leírásáról szóló VI. rész sem.

Ilyen befejezetlenül érte a munkát a szerencsétlen kimenetelű világháború vége. A román megszállók 1919. május 12-én a kolozsvári I. Ferenc József tudományegyetem birtokba vételekor átvették az egyetemi könyvtárat is. Vele együtt hatalmukba került az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtára és az Egyesület kiadványainak teljes anyaga is, mert az utóbbi időben az igazgató, *Erdélyi Pál* mint az egyesület főtitkára a kiadványok szétküldését, illetőleg a kiadvány-raktári anyag gondozását is magára vállalta.

A megszállás első éveiben az Egyesületnek mindenféle munkája teljesen megbénult; az emlékkönyv befejezésénél és kiadásánál fontosabb, életbevágóbb létkérdések foglalták le a vezetőség figyelmét. A munka befejezését és

⁵ Az Erdélyi Múzeum-Egyesület múltja és jelene. Kolozsvár, 1909. 61.

kiadását a megszállók amúgy is megakadályozták volna. Az erdélyi tudományos életben és az Egyesületben addig vezető-szerepet játszó egyetemi tanárok mindenike itthagytá Erdélyt. Az Egyesület közvetlen vezetői közül csak a titkár, *Kelemen Lajos* maradt itt és állta a harcot addig, amíg mint most már román egyetemi könyvtári tisztviselő ezt tehetette. Az ő és az utána jövő titkár, *dr. Kántor Lajos* gondossága mentette meg az itt most olyan megkésve közreadott Emlékkönyv addig elkészült íveit. Az egyetemi könyvtár könyvkötészete néhai vezetőjének, *Rohonyi Antal*-nak segítségével sikerült az íveket az egyetemi könyvtár helységéből végül is az Egyesületnek gr. Wass Ottiliától örökölt palotája egyik kis szobájába átszállítani és megőrizni addig, míg a viszonyok várva-várt megváltozása majd lehetővé teszi a kiadvány megjelenítését. Itt, ebben a szobácskában várták ezek az ívek, hogy könyvvé, kötetté álljanak össze. A néhány mázsányi papiranyag átszállítása olyan sietséggel történt, a hely olyan szoros, az Egyesület olyan szegény volt, hogy nem tudtak kellő gondot fordítani az ívek megvédésére. Ezért van az, hogy e kiadvány egyes példányaiban sok a foltos, portól évdött, vagy másként megrongálódott levél.

A román megszállás végével az Egyesület központi választmánya elhatározta, hogy a megszállás éveit hasonló helyzetben átvészelt Ujfalvi Sándor emlékirataival együtt a félszázados Emlékkönyvet is megjelenteti. A választmány *Kelemen Lajos*, múzeumi és levéltári főigazgató úrral együtt e sorok íróját bízta meg a kiadvány gondozásával. Mikor számbavettük a meglévő anyagot, kiderült, hogy e munkának száz példányban, fényezett krétapapíron készített, finomabb lenyomatából csak kileneven példány van meg és a többi példányból a hetedik ív hiányzik. Minthogy az a betűtípus, amellyel e kiadvány elszórt harmine évvel nyomódott, egy régebbi, használatban ma már kiment Wölmer garmond betűfajta volt, az elveszett ívet meg csak ebből lehetett pótolni, Kolozsvár jónéhány nyomdájával való tárgyalás után csak a Szent Bonaventura nyomda tudta elvállalni az Emlékkönyv befejező munkálatainak elvégzését. Természetesen a harmine éven át használt betűanyag rendkívüli mértékben elkopott és így a most nyomott részek a háborús festék miatt is a nyomda hibáján kívül kevésbé sikerültek, mint a régebbiek. Hozzájárul ehhez az is, hogy a papirkorlátozások e nehéz idején szó sem lehetett ugyanannak a papiranyagának beszerzéséről, melyre az Emlékkönyv finomabb kiadása nyomult. Ezzel és még nagyon sok más dologgal meg kellett alkudnunk azért, hogy az Emlékkönyv végre napvilágot lásson.

Az Emlékkönyvnek eredetileg tervezett hat fejezetéből most is csak az első három jelenhetett meg. Az EME történetét, jelenét, betöltött és betöltendő feladatait magába foglaló első fejezet, a kötet legkiemelkedőbb tanulmánya, *Kelemen Lajos* tollából *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története* (5–79. l.), Egyesületünk történetének mindmáig legalaposabb és legrészletesebb összefoglalása. A többi tanulmányírók (Kozma Ferenc, Szabó Péter, Deák Lajos, Szabó Dénes, Deák Albert, Imre Sándor, Lechner Károly, Seprődi János, Lendvay Emil) csak ehhez a képhez járulnak hozzá egy-egy új vonással. A II. fejezet az EME régi embereiről szóló életrajzokat, jellemzéseket foglalja magában. Itt Veress Endre Gróf Kemény Józsefről (1795–1855), Kiss Ernő Bölöni Farkas Sándorról (1795–1842), Szádeczky Béla Báró Jósika Sámuelről (1805–1860), Márkus Albert Nagyajtai Kovács Istvánról (1799–1872), Sándor Imre Mike Sándorról (1795–1867), Gyalui Farkas Ujfalvi Sándorról (1792–1866), Kelemen Lajos Kővári Lászlóról (1819–1907), Biró Vencel Vass Józsefről (1813–1879), Gál Kelemen Brassai Sámuelről (1800–1897), Szabó Péter Nagy Péterről (1819–1884), Márki Sándor Szabó Károlyról (1824–1890),

